

SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM

BUDAPEST, HŐSÖK TERE

A KIÁLLÍTÁST RENDEZTE · JERGER KRISZTINA

KURÁTOROK · SZILÁGYI JÁNOS GYÖRGY, DÁGI MARIANNA

NYITVA: 2004. MÁRCIUS 9 — 2004. MÁJUS 23.

FELELŐS KIADÓ · MOJZER MIKLÓS

TERV · BÁRD JOHANNA

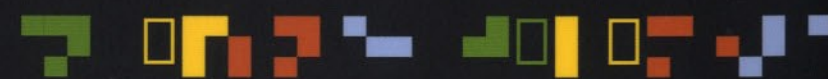
FÉNYKÉPEK · MÁTYUS LÁSZLÓ

NYOMTATÁS · MESTER NYOMDA

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

antenna © hungária

AZ ÉVSZAK MŰTÁRGYA

2004. TAVASZ NYÁR ŐSZ TÉL

SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM — ANTIK GYŰJTEMÉNY

ETRUSZK SZENELŐ TÁL

GERJESZD A SZENELŐT

BERZSENYI

Az etruszkok népe, amely Rómától északra, nagyjából Itáliának a Tiberis és az Arno folyó által határolt területén lakott, a görögökhöz hasonlóan soha nem szerveződött egységes államba. A Kr. e. 8. század második felétől lassan kialakuló nagy központjaik a körülöttük levő területtel a görög városállamokhoz hasonló politikai egységeket képeztek. Azonos — teljesen máig megfeytetlen — nyelvet beszéltek, és voltak közös intézményeik, de az egyes városállamok függetlenek voltak egymástól. Kultúrájuknak és azon belül művészetüknek is jól felismerhető egyedi vonásai voltak.

A legkorábban közülük azok gazdagodtak meg és virágoztak fel, amelyek a különböző fémekben gazdag hegyek közelében éltek. Ezek a görög és fóníciai kereskedőkkel folytatott élénk kereskedelem közvetítői és haszonélvezői voltak. Korán kiemelkedett közülük a dél-etruriai tengerparti városok egyike, Caere, az etruszk Círa, görög nevén Agylla, a mai Cerveteri. Rómától északnyugatra mintegy 40 km távolságra, a tengertől hat kilométernyire a Tolfai hegyek mintegy 80 m magas nyúlványán feküdt

(a mai város csak kis részét foglalja el az ókorinak). A települést széles árok választotta el az általános szokás szerint különálló temetőitől, amelyek csaknem teljesen körbevették. A legismertebb közülük a várostól északnyugatra fekvő, ma is látogatható ún. Banditaccia-nekropolis, amelynek közel körülvett sírhalmái a leggazdagabb családok nyugvóhelyei voltak, és feltárásuk során rendkívül gazdag képet adtak a város lakóinak életéről és kultúrájáról annak 7–4. századi virágkorában. A nagy mennyiségben importált egyiptomi, közelkeleti és görög tárgyak sorozataitól jól elkülöníthetők a caerei helyi műhelyek készítményei. Ezeknek mesterei természetesen fogékonyak voltak mindarra, amit a tengeren túlról érkezett tárgyakból tanulhattak, de egész sor olyan tárgy-típust alakítottak ki, amely félreérthetetlenül etruszk, sőt ezen belül jellegzetesen caerei volt, és márcsak fennmaradt példányainak nagy száma alapján is a helyi vásárlók tetszésére számíthatott.

Ezek közé tartoznak egy kerámia-műhely termékei, amelyeket feltűnő vonásokról „vörösszínű áru” (*red ware*) néven szoktak említeni. A 7. század utolsó negyedétől jó száz éven át virágzó műhely mindössze két, azonos technikával előállított edényformára specializálódott. Az egyik a 70–90 cm magas ovoid formájú fületlen tárlóedény (görög nevén *pithos*) volt, amelyet csak egy példány töredéke képvisel a múzeum gyűjteményében, a másik a kisebb és nagyobb, 30 és 50 cm körüli átmérőjű sorozatban készített szenelő tál, amelynek az Antik Gyűjtemény a közelmúltban egy teljes példányával gazdagodott.

A durván megmunkált, szemcsés agyagból (ún. *impasto*-ból) fazekaskorongon készült edények falának vastagsága 1,5–2 cm körüli. Mindkét forma példányait több részből állították össze, és az összeillesztési helyeket kiégetés előtt elsimították. Hogy általában nem nyomtalanul, azt mutatja a kiállított szenelő, amelynek oldalán megfigyelhető a tál és a lábrész találkozásának helye, fölül pedig a díszes peremrész külön kidolgozásának jelei. Az edényeket égetés előtt egy finomabb agyagréteggel vonták be, főleg a látható felületükön, amely az égetéskor barnászörös színt kapott. Mindkét típus példányainak nagy részét domborműves fríz-szalaggal díszítették, de a figurális jeleneteket soha nem élénkítették festéssel. A díszítésnek két technikáját használták.

A domborműveket vagy négyszögletes bélyegzőből préselték kiégetés előtt az edényre, ahogy a bemutatott pithos-töredéken látható, vagy pecsétlő hengerrel, mint a kiállított szenelő tál peremének relíefjeit. Ennek a díszítő technikának több évezredre visszanyúló előzményei voltak a Közel-Kelet nagy kultúráiban, innen vették át a görögök és az etruszkok főként a 7. században. A pecsétlők különleges ügyességet és nagy gyakorlatot igénylő vésését (néhány milliméteres alakok vagy motívumok negatívját kellett kifaragni) erre specializált mesterek végezték, aligha azonosak a fazekasokkal, akik a vázák díszítésére használták azokat: ehhez már nem kellett különösebb szakértelem. Etruriában eddig egyetlen pecsétlő henger került elő, rajta növényi motívummal. Anyaga terrakotta, de ez ritkaság lehetett, mert — mint a megtalált darab is mutatja — az agyag hamar elkopott; a legtöbb esetben, mint a Közel-Keleten is, különböző kemény féldrágaköveket használtak a pecsétlők készítéséhez.

A nagyméretű caerei edények frízén egy-egy bélyegző vagy mintegy 4–5 cm átmérőjű henger jelenetei többször ismétlődtek. Nehézséget jelentett az edény és a bélyegzett jelenet méretének kikerülhetetlen konfliktusa. A bélyegzőből préselt frízeken ez nem jelentett komoly problémát, mert a két mintát elválasztó közt tetszés szerint lehetett növelni, a hengerelt jeleneteknél azonban gyakran kényszer-megoldásokhoz kellett nyúlni. A kiállított szenelő két frízén azonos hengerből készült jelenet ismétlődik: álló vízimadár, két öklelő kecskebák, és egy futó nyulat hálóba kergető férfi két felemelt bottal, előtte a nyúl nyomában két futó kutyával. A mintegy 21 cm hosszú jelenet mindkét frízben hatszor ismétlődik, de a perem felülete ennél valamivel

nagyobb volt, ezért a felső frízén az egyik jelenetbe (közvetlenül a repedéstől jobbra) a két kutya mellé egy harmadikat kellett beiktatni, az alsó, szélesebb sávban pedig ettől valamivel balra a hálóval kezdve még egyszer ki kellett préselni a jelenet bal felét a madártól a futó férfi egyik botjáig.

Természetesen egy-egy pecsétlőt több edény díszítésére használtak; van, amelynek lenyomata 15–20 esetben is ismétlődik a fennmaradt több száz példányon. A budapesti szenelő frízének hengerével díszítve eddig még öt vagy hat példány került elő. A pithos-töredéken ismétlődő, szárnyas oroszlánt ábrázoló bélyegző azonban egyedülálló a máig ismert anyagban.

Az edények keltezésének legbiztosabb alapja a relíefdíszítés stílusa, amelynek változása jól nyomon követhető az etruszk művészet egyéb emlékeivel való összehasonlítás alapján. A legkorábbi a pecsételt díszítés volt, amelyet szinte kizárólag a pithosokon alkalmaztak. A kiállított töredék szárnyas oroszlánja a 7. század utolsó harmadára jellemző korinthusi orientalizáló stílus hatását mutatja, ezért 620–600 körül készülhetett. A szenelő jelenetének párhuzamai későbbiek; a nyúl vadászat népszerű témájának csaknem azonos ábrázolása a 6. század közepének etruszk vázafestészetéből ismert, így a budapesti tál a század harmadik negyedére keltezhető.

Bár mindkét edényforma példányai túlnyomórészt sírokban kerültek elő, eredeti rendeltetésük szerint a lakóházban volt a helyük. A fületlen, tehát nem hordozható pithos a házban raktározott élelmiszer, főleg gabonafélék tárolására szolgálhatott, a széles pereménél fogva könnyen emelhető szelődében a néhány példányán látható égésnyomok alapján paraszat is tarthattak, főzésre és melegítésre egyaránt alkalmas volt, a fő helye a családot egybegyűjtő szobában lehetett. Mindkét edénytípus elkísérhette sírjába a halottat, de a korábban a temetőkkel szemben elhanyagolt caerei lakó-településnek az utóbbi évtizedekben folytatott feltárásai során előkerült leletek nyilvánvalóvá tették, hogy a sírbatétel csak másodlagos rendeltetésük volt.

SZILÁGYI JÁNOS GYÖRGY

